

Суб'єктні характеристики соціальної відповідальності та їх вплив на обліковий процес

Соціальна відповідальність в рамках концепції сталого розвитку набуває все більшого поширення у різних аспектах життя суспільства. Метою статті є дослідження взаємозв'язків людини, підприємства та держави як соціально відповідальних суб'єктів, а також їх вплив на систему бухгалтерського обліку. Складність відносин між державою, підприємствами та окремою індивідуальною особою проявляється у зіткненні інтересів, що впливає на економічну, культурну, наукову, соціальну сфери. На учасників таких взаємовідносин накладається відповідальність за їх потреби, інтереси, волевиявлення, діяльність та інші процеси життєдіяльності, які здатні вплинути на іншого суб'єкта. Адже, кожна зі сторін є специфічним та унікальним споживачем результату діяльності та поведінки інших. У зв'язку з цим, насамперед, необхідним є роз'яснення поняття відповідальності людини, підприємства, держави та суспільства в цілому. Питання соціальної відповідальності було розглянуто на основі наявних публікацій зарубіжних та вітчизняних вчених (філософів, психологів, політологів, соціологів та економістів). Шляхом аналізу, синтезу, класифікації вдалося конкретизувати соціальну відповідальність за допомогою соціально-економічних норм та законів. Результати дослідження будуть виступати орієнтиром для вивчення впливу соціальної відповідальності на обліковий процес, аналітичну та стратегічну діяльність.

Ключові слова: соціальна відповідальність; бухгалтерський облік; соціально орієнтована економіка; сталий розвиток; суспільні відносини; суб'єкти економіки; споживач.

Постановка проблеми. У 20 ст. більшість країн Європи встановили орієнтир на радикальні соціально-економічні перетворення, тобто створення та структуризацію економічної парадигми, центральним поняттям якої стане суспільство та суспільні явища. Побудова сильної та демократичної держави з багатобічним майбутнім, орієнтованих виключно на швидкий розвиток та нарощування економічних показників без урахування соціальних потреб, є неможливою. Тому кожен суб'єкт суспільних відносин – людина, підприємство, держава, суспільство повинен функціонувати, діяти та робити свій внесок, оцінюючи його крізь призму соціальної відповідальності. Кожен з вище перерахованих учасників суспільних відносин повинен бути відповідальним не тільки за щось, а й перед кимось та за когось: людина – перед іншими людьми, державою та підприємствами, з якими вона має прямі або опосередковані відносини як споживач, суспільством та собою зокрема за свої вчинки; підприємство – перед різними групами заінтересованих осіб (працівниками, споживачами, акціонерами, контрагентами, державою, суспільством тощо); держава – перед кожною людиною, підприємством та суспільством в цілому при провадженні обраної політики; суспільство – перед майбутніми поколіннями, оскільки за ним закріплене завдання створення стійких соціальних норм, незважаючи на те, що суспільство концентрує у собі егоїстичні та споживачькі особливості поведінки окремих суб'єктів. Всі види активності повинні здійснюватися свідомо, а соціальна відповідальність (далі – СВ) виступає внутрішнім регулятором для кожного суб'єкта суспільних відносин.

Метою дослідження є визначення прояву соціальної відповідальності таких суб'єктів суспільних відносин, як людина, підприємство, держава, суспільство та визначення, яким чином ці характеристики соціальної відповідальності впливають на бухгалтерський облік як науку, практичну діяльність та навчальну дисципліну.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема визначення сутності відповідальності в рамках суспільних відносин завжди була актуальною і вивчалась з появою соціальних зв'язків. Ще в працях стародавніх філософів, таких як Аристотель, Платон, з'являється поняття відповідальності людини, суспільства як об'єднання людей, і держави як організації суспільства. Згодом почалась розробка теоретичних основ соціальної відповідальності зарубіжними та вітчизняними вченими в працях і статтях з філософії, права, психології, соціології, економіки, управління, оскільки це є невід'ємною складовою будь-якої з цих сфер. Говорячи про дослідження останніх п'яти років, зокрема, лише в сфері бухгалтерського обліку та економічного аналізу, спостерігається зростання кількості публікацій, присвячених бухгалтерському обліку різних напрямів соціально відповідальної діяльності та оцінці від впровадження різних соціально відповідальних заходів в Україні. Зокрема, слід виділити таких авторів (від студентів та аспірантів до докторів наук), як О.А. Буян, О.Герасименко, Д.О. Грицишен, О.М. Дзюба, В.А. Євтушенко, О.А. Зоріна, В.П. Зюзіна, А.В. Ковалевська, С.Король, Р.О. Костирко, В.П. Кукоба, Н.Л. Кусик, Г.А. Місько,

Л.В. Нападівська, В.В. Пікінер, М.С. Пушкар, О.В. Романова, О.Б. Сивак, Л.В. Чижевська, Л.І. Швець, Н.М. Шмиголь тощо. Аналізуючи англійську літературу, слід зазначити, що питаннями облікового відображення діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюються відповідно до концепції корпоративної соціальної відповідальності, присвячені праці Mohamed Ayadi, Martin I.Kusy, Minyoung Pyo, Samir Trabelsi, W. Brooke Elliott, Stephanie M. Grant and Kristina M. Rennekamp, Nancy Christie, Bruno Dyck, Janet B. Morrill and Ross Stewart, Judy A. Brown and Michael Fraser, Dima Jamali, Mary Yianni and Hanin Abdallah, Nadia Albu, Catalin Nicolae Albu, Maria Mădălina Gîrbină and Maria Iuliana Sandu, Kenneth M. Amaeshi, Suresh Cuganesan, Leanne Ward and James Guthrie. Переважна більшість з цих праць присвячена розгляду соціальної звітності. Хоча аналізуючи тенденції останніх років, слід зазначити, що якщо в Україні дослідження корпоративної соціальної відповідальності в цілому та її обліково-звітних аспектів лише набуває поширення, то за кордоном відбувається зміщення акцентів від самого поняття корпоративної соціальної відповідальності та втілення відповідних заходів в бухгалтерському обліку до формування інтегрованої звітності, чому присвячені роботи таких вчених, як George Serafeim, Michael Krzus, Sean Lyons, Andrew Knauer, Adam J.Sulkowski and Sandra Waddock, Cécile Churet and Robert G.Eccles, Mandy M.Cheng, Wendy Green, Pieter Conradie, Noriyuki Konishi and Andrea M.Romi, Prashanta Athma and Nanduri Rajya Laxmi, Indra Abeysekera, Katherine W. Parrot and Brian Tierney тощо.

Викладення основного матеріалу. Враховуючи той стан досліджень в Україні соціальної відповідальності, зокрема її аспекту – корпоративної соціальної відповідальності, вважаємо за необхідне перш за все дослідити прояв соціальної відповідальності людини, держави, суспільства та підприємства як суб'єктів соціальних та економічних суспільних відносин.

При цьому слід почати з розгляду соціальної відповідальності як такої, адже соціальна відповідальність виникла з моменту, коли поведінка людини почала відігравати важливу роль у суспільстві, разом з появою соціальних норм, які регулюють таку поведінку. Як зазначала Т.О. Чепульченко у своєму дослідженні поняття та сутності соціальної відповідальності, «основи відповідальності як соціального явища було закладено вже в моральних нормах первісного ладу. У античних філософів ідея відповідальності входила до критеріїв «справедливість», «розумність» як необхідна поведінка, як неухильне слідування законам. Теоретичне обґрунтування категорія «відповідальність» отримала в середині XIX ст., зокрема, в роботі Л.Феєрбаха «О спиритуализме и материализме» [3, с. 1]. З розвитком суспільства та поділом норм поведінки залежно від видів діяльності, відповідальність стала фундаментом для побудови відповідних етичних норм, притаманних різним видам діяльності. Відповідно, йдеться про політичну, юридичну, медичну та іншу професійну відповідальність. Відповідно, розгляд відповідальності залежить від обраного об'єкта дослідження, оскільки у широкому розумінні будь-яка відповідальність є соціальною, оскільки є відповідальністю перед людьми та суспільством.

Бернштейн Д.І. пропонує розрізнити два значення стосовно соціальних норм (на нашу думку, це дві стадії, які можна проаналізувати для оцінки соціальної відповідальності): а) відповідальність за виконання обов'язку, передбаченого відповідною нормою; б) відповідальність за порушення цього обов'язку [4, с.35–36].

Таким чином, можна говорити про соціальну відповідальність як формування, сприйняття, усвідомлення та дотримання всіма суб'єктами вимог суспільних відносин, що ґрунтуються на соціальних нормах, а у разі їх порушення – сумлінне визнання обов'язку прийняття відповідальності за здійснення негативного впливу у будь-якій формі іншим індивідам з подальшою ліквідацією завданих збитків.

Розглядаючи соціальну відповідальність з позиції людини як окремого індивіда, перш за все необхідно говорити про моральну відповідальність. Ще у вченні Геракліта про Логос як загальну і єдину основу світу поставлено основну етичну проблему – відношення того, як поводять себе реальні люди, до того, як вони повинні себе поводити [7, с. 61–62]. Зазвичай співвідношення цих понять не є тотожним, так як людина протягом свого життя схильна до різних позицій щодо визначення і оцінки своєї поведінки та діяльності в суспільстві. Але таке поняття як соціальна відповідальність рано чи пізно стає для людини тим орієнтиром, який допомагає їй краще сприймати ті цінності, які притаманні соціуму, в якому вона перебуває для гармонійного існування у ньому.

Відповідальність є найважливішою якістю людини. В процесі самовизначення і самореалізації кожен відповідальний за те, ким він є і що робить, усвідомлює суть і значення своєї діяльності, її наслідки, які впливають на суспільство. Це усвідомлення демонструє ставлення людини до особистих та суспільних завдань, норм та цінностей. Соціальну відповідальність в людині формує не вигода, а прагнення бути визнаним (саме визнаним, а не відомим!) у суспільстві, не зраджуючи при цьому власним переконанням. Тобто при розгляді соціальної відповідальності людини слід розглядати: 1) соціальну відповідальність людини перед суспільством; 2) соціальну відповідальність людини перед собою, що створює певний простір дозволених дій для людини. При цьому, що поставити на перше місце, залежить суто від характеру, темпераменту та інших особистісних характеристик людини. Як зазначає А.Ф. Плахотний, «зв'язок «особа – суспільство» відображає відповідальність як найважливішу моральну і соціально-психологічну якість особи» [12].

Формування СВ людини є динамічним процесом, який відбувається протягом всього життя, здебільшого під впливом зовнішніх чинників, які як розширюють, так і звужують міру дозволеного для людини. При дослідженні процесу формування СВ людини, слід звернути увагу на споживацькі відносини суб'єктів. Адже саме споживання благ, їх обмеження або заборона впливають на становлення поведінки людини та меж дозволених дій. Розглядаючи складові соціальної відповідальності людини на основі аналізу літературних джерел, можна виділити такі:

1) совість як якість, яка переслідує людину, коли та ігнорує свої обов'язки [9];

2) свобода людини, адже відповідальність є антонімом свободи. Ці поняття нерозривно пов'язані. Людина, яка діє вільно, повністю відповідає за свої дії, тому що внаслідок її рішення будуть порушені інтереси інших людей, суспільства. Становлення соціальної відповідальності як особистісної риси відбувається за умови формування у молоді прагнення до свободи [10, 11, с. 142, 12];

3) відчуття справедливості [28, с. 85], яка, в свою чергу, також перетинається з такими поняттями, як правда, істина, рівність, право, добро, свобода [29, с. 33–47].

Американські фахівці з бухгалтерського обліку стверджують: «Навіть прозорості та відповідальності недостатньо, щоб завоювати довіру суспільства. У кінцевому підсумку і те, й інше залежить від чесності людей. Без чесності людей, які готують звітність, довіри суспільства не досягти» [30, С. 26–27].

В бухгалтерському обліку право займає одне з провідних місць. Те, що бухгалтерський облік підлягає нормативному регулюванню, є положенням конвенційним. Але існує ряд проблем, пов'язаних не стільки з недосконалістю законотворчості, скільки з невиконанням норм цих законів. І тут вже постає проблема співвідношення понять права та справедливості.

Добро – це категорія, притаманна лише живій істоті, а не науці. В сфері обліку це поняття можна розглядати лише в розрізі професійної етики бухгалтера, який повинен замислюватись над наслідками своїх дій, запобігати викривленню інформації в фінансовій звітності, яка має негативний вплив на соціальну захищеність як працівників, так і суспільства в цілому. Лише справедливий (добрий) бухгалтер буде замислюватись над цими питаннями.

В бухгалтерському обліку поняття свободи та, зокрема, свобода вибору, проявляється через облікову політику підприємства та креативний облік, застосування яких має як позитивні, так і негативні наслідки для держави та суспільства. Позитивним є вільний вибір методів та процедур оцінки та відображення окремих об'єктів в бухгалтерському обліку відповідно з урахуванням специфіки діяльності підприємств, їх розміру тощо. Водночас така свобода досить часто тлумачиться так, як це вигідно власнику з метою зниження доходів та завищення витрат, що призводить до відображення в звітності меншого розміру прибутку, і, як наслідок – виплати меншої винагороди працівникам та здійснення менших податкових платежів до бюджету. При цьому совість постає контролером дотримання соціальної відповідальності на етапі самоконтролю. Як зазначалось раніше, соціальна відповідальність є динамічним процесом. В.І. Сперанський визначає можливість зміни рівня соціальної відповідальності залежно від життєвої позиції особистості. У цьому зв'язку він виділяє 5 рівнів відповідальності [13, с. 38–87]. Кондаков С.В., в свою чергу, виділяє вже 6 етапів відповідальності в суспільних відносинах [14] (табл. 1).

Таблиця 1

Рівні життєвої позиції та етапи відповідальності в суспільних відносинах за В.І. Сперанським та С.В. Кондаковим

<i>Рівень життєвої позиції (етап)</i>	<i>Сутність рівня життєвої позиції за В.І. Сперанським</i>	<i>Сутність етапів відповідальності за С.В. Кондаковим</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Перший	Відповідальність особистості виявляється як санкція, а основним мотивом здійснення дій є прагнення уникнути відповідальності	Виникнення об'єктивної потреби певної поведінки особи
Другий	Дотримання норм і правил, прихильність до оточуючих виступає як спонукальний мотив. На цьому рівні відповідальність є сформованою. Також відбувається перехід від об'єктивної відповідальності до суб'єктивної	Усвідомлення необхідності певної поведінки на рівні побутової і теоретичної свідомості
Третій	Відбувається переростання почуття відповідальності у відповідальність соціальну	Усвідомлення необхідності поведінки перетворюється на соціальний імператив, суспільство висуває перед особою політичні, правові, моральні вимоги
Четвертий	З'являється високорозвинена професійна відповідальність, яка реалізується у трудовій діяльності	Усвідомлення особою (соціумом) своєї соціальної відповідальності

1	2	3
П'ятий	На цьому рівні соціально зріла особистість чітко займає громадянську позицію у трудовій та суспільній діяльності	Втілення соціальної відповідальності в актах конкретної поведінки
Шостий	X	Суспільна оцінка поведінки особи з позиції її соціальної відповідальності, корекція поведінки особи в інтересах суспільства, а у випадку необхідності – застосування до особи заохочувальних чи каральних заходів, передбачених соціальними нормами

Як видно з таблиці 1, С.В. Кондаков доповнив дослідження В.І. Сперанського етапом, який характеризує відповідальність за порушення цього обов'язку, про що йшлося раніше. Але саме ці підходи дозволяють нам визначити межі, коли відповідальність переростає з відповідальності перед собою (перший та другий етап) у відповідальність перед суспільством (третій етап), згодом – у професійну відповідальність (четвертий етап) та найвищий етап, до якого доходять далеко не всі люди – п'ятий етап, коли формується активна громадянська позиція.

Що стосується шостого етапу, то вважаємо за необхідне виділити його не як окремий етап, а як контрольний захід на всіх етапах формування відповідальності особи, що дозволить уникнути антисоціальних вчинків, а також дасть можливість моделювати і оцінювати свою і чужу поведінку

Суспільство – система соціальних зв'язків, яка заснована на взаємовідносинах людей. Карлом Поппером були введені поняття відкритого і закритого суспільства: закрите суспільство характеризується статичною соціальною структурою, традиціоналізмом, догматичною авторитарною ідеологією, тобто суспільство має приймати ті цінності, які їм призначені; відкрите суспільство характеризується динамічною соціальною структурою, критицизмом, індивідуалізмом і плюралістичною ідеологією, тобто людина сама обирає світоглядні, моральні цінності. У відкритому суспільстві кожен учасник відповідальний за своє життя і дбає переважно про себе. У закритому суспільстві «святий обов'язок» – піклуватися про інших [31, с. 239.].

Значення і трактування соціальної відповідальності у цих типах суспільств суттєво відрізняється. У відкритому суспільстві соціальна відповідальність визначається здебільшого власними потребами, у закритому – навпаки. Щодо формування соціальних норм, на яких ґрунтується соціальна відповідальність, то у відкритому суспільстві вони є більш об'єктивними, ніж у закритому суспільстві, адже сформовані під впливом важливих суспільних ідеалів та настроїв, а також мають здатність до зміни, не підпадаючи під жорсткий вплив з боку догматичної ідеології. Сучасні тенденції розвитку України яскраво відображають побудову все ж таки відкритого суспільства. У такому суспільстві часто постають проблеми справедливості. Однак, незважаючи на це, суспільство є насамперед споживачем: 1) споживачем результатів діяльності та рішень держави; 2) споживачем товарів та послуг підприємств; 3) споживачем (отримувачем) вигід від взаємозв'язків (кооперації) окремих людей та суспільних рухів. Суспільство складається із окремих суб'єктів, які мають власні інтереси, індивідуальні потреби, а отже є окремими споживачами. Незважаючи на те, що суспільна думка повинна бути вільною та справедливою, Поппер зазначає, що вона легко піддається маніпулюванню. Варто зазначити, що економіка сьогодення є не тільки соціально-орієнтованою, а й клієнтоорієнтованою. При таких умовах виникає загроза побудови справедливої соціально відповідальної системи.

Роль суспільства у формуванні соціальної відповідальності полягає: 1) у встановленні відповідних норм; 2) у контролі за їх дотриманням, що частково перетинається з соціальною відповідальністю окремої людини, що було розглянуто вище. У суспільстві соціальна відповідальність обмежує діяльність людини, адже воно диктує закони, які мають соціальну спрямованість. Суспільство визначається як відносно вільний простір, де доводиться робити вибір і брати відповідальність. Тут соціальна відповідальність дає можливість досягти гармонії у суспільстві та унормувати суспільні відносини.

Якщо суспільство орієнтоване на соціальний розвиток, це вимагає певного перелому в поглядах щодо соціальної відповідальності. Передбачається визнання пріоритетності соціальних складових у суспільному прогресі.

З погляду бухгалтерського обліку, суспільство виступає: 1) як один із суб'єктів, на яких спрямовано соціально відповідальні заходи як людини, так і держави, і підприємства; 2) як сторона, заінтересована в одержанні інформації про соціально відповідальні заходи, в першу чергу, держави та підприємств; 3) як інститут, який формує неформальні правила для розвитку бухгалтерського обліку як науки, практичної діяльності та навчальної дисципліни; 4) як отримувач (споживач) економічних вигід, результатів діяльності та соціальних змін.

Розглядаючи соціальну відповідальність людини і суспільства, неможливо оминати відповідальність держави, адже вона виступає як організація влади, яка існує на певній соціальній базі, і виступає як представник всього суспільства, а отже, тут має місце найвищий рівень відповідальності перед суспільством. Відповідальність і влада є нерозривними поняттями. Ще в давнину філософи античної Греції вивчали питання свідомості вчинків та відповідальності держави перед суспільством зокрема, а не лише знання і виконання законів людиною, тобто її обов'язків перед державою.

У 21 ст. безвідповідальна (антисоціальна) політика держави призводить до свавілля і руйнівних наслідків як у матеріальному плані, так і у морально-психологічному. За Аристотелем, держава повинна служити загальному благу. Соціальний підхід має глибокі корені, держава розглядалась як соціально-диференційоване суспільство, і тому соціальна відповідальність є необхідною для створення організованості і єдності в ньому, спільності дій.

Соціальна відповідальність держави, в загальному, полягає у виконанні нею загально соціальних завдань, забезпечення суспільних благ та підтримання порядку, тому що без цього під загрозою нормальне функціонування суспільства, а також формування соціальної відповідальності у суспільства для зменшення кількості протиріч та згладжування можливих конфліктів.

Раніше дослідники приділяли увагу класовій сутності держави, але поступово соціальна складова у розвитку держави виходить на перший план. Це спричинено зростанням кількості і масштабів революційних рухів, серйозних класових протиріч та економічних криз, які сколихнули світове суспільство.

Соціальну відповідальність держави при реалізації свобод і прав для суспільства наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Соціальна відповідальність держави при реалізації свобод і прав для суспільства

Права і свободи	Завдання	Заходи
Соціально-економічні	Вдосконалення відносин, які виникають між людьми в процесі створення, розподілу і перерозподілу благ, досягнення справедливості у відносинах між підприємцями, виробниками, споживачами, забезпечення інтересів незабезпечених верств населення	Розробка соціально-економічних проектів, програм, створення соціальних фондів
Політичні	Урегулювання відносин між державою, організаціями, підприємствами і громадянами за допомогою законів	Впровадження законів про соціальну відповідальність з чіткою регламентацією сфер застосування СВ та суб'єктів, які зобов'язані її нести
Юридичні	Забезпечення виконання правових дозволів та заборон	
Моральні	Формування моральних цінностей суспільства	Створення іміджу держави, введення нових позитивних практик, семінари, виставки, спеціальна література, ЗМІ

Зайчук О.В. виділяє основні завдання, які торкаються сфери прав і свобод людини [18]:

- знайти і виділити достатню кількість коштів для реалізації соціальних програм;
- відновити повагу до таких духовних орієнтирів суспільства, як справедливість, рівність, моральність;
- сформувати нову концепцію взаємодії держави та людини, основу якої складає їх взаємна відповідальність;
- врахувати у діяльності держави особливостей культурного поля країни, її традицій, звичаїв та менталітету нації;
- сформувати соціальну політику, засновану на врахуванні об'єктивних умов життєдіяльності суспільства;
- підвищити роль функції соціального захисту населення;
- врахувати особливості та виключне значення у житті суспільства науки і культури, які не можуть і не повинні входити до ринкових відносин;
- забезпечити соціальну справедливість, рівноправність, моральність у відносинах між людьми;
- сформувати суспільну свідомість на основі принципів поваги до особистості та пошуку цінностей, на які повинно орієнтуватися нове суспільство.

Хоча можна посперечатися з тим, чи всі ці завдання притаманні державі. Зокрема, такі завдання, як відновлення поваги до таких духовних орієнтирів суспільства, як справедливість, рівність, моральність; сформувати суспільну свідомість на основі принципів поваги до особистості та пошуку цінностей, на які повинно орієнтуватися нове суспільство більше стосується суспільства.

Соціальна відповідальність держави також повинна передбачати вплив саме на групи або окремих людей, поведінка яких є суспільно небезпечною, тобто тих, які не виконують законів, принципів та загальних правил, які диктує суспільство.

У проекті Концепції соціальної держави [19] соціальна держава визначається як високорозвинена, правова, демократична держава, яка визначає людину найвищою соціальною цінністю, забезпечує її права та свободи, гідні умови існування, безпеку і добробут, вільний розвиток та волевиявлення, самореалізацію творчого (трудового) потенціалу шляхом політичної та ідеологічної багатоманітності, соціальної спрямованості економіки, проведення активної соціальної політики на принципах громадянського суспільства, соціальної справедливості, рівності, солідарності та відповідальності. Також говориться про принцип взаємної відповідальності передбачає чітке визначення та розподіл сфер соціальної відповідальності всіх рівнів влади і управління, соціальних партнерів, суспільства та кожного громадянина, зокрема про те, що відповідальність держави та органів державної влади розповсюджується на прийняття і реалізацію законів і законодавчих актів, контролю за їх виконанням, дотримання конституційних прав і свобод громадян, витрачання бюджетних коштів тощо.

Оболєнський О. зазначає, що соціальна відповідальність є важливою складовою діяльності державних управлінців. Серцевиною її проблем є особисті цінності управлінців. Етична поведінка державних службовців значно впливає на довіру звичайних людей до дій уряду та до їх соціальної відповідальності. Державний службовець у спілкуванні з громадянами повинен постійно відчувати себе представником влади, мати свій імідж, який базується на таких якостях, як професіоналізм, державна позиція, інтереси [20]. Тут тісно перетинається соціальна відповідальність держави та особистості.

Соціальна відповідальність держави полягає у конкретному визначенні завдань і їх виконанні. В.О. Дементов виділяє внутрішню і зовнішню соціальну відповідальність. Внутрішня соціальна відповідальність полягає у забезпеченні безпеки праці, стабільності та підтриманні соціально значущої влади, розвиток людського потенціалу через освітні програми, надання допомоги працівникам в критичних ситуаціях та соціальному захисті і гарантіях. Зовнішня соціальна відповідальність здійснюється через участь у благодійних заходах, сприяння соціальній безпеці, готовність брати участь у подоланні кризових ситуацій, надання державних послуг, що задовольняють суспільні потреби, забезпечення партнерських відносин зі споживачами послуг, громадськими та державними інститутами, розвиток соціальної сфери та інфраструктури, формування громадянських інститутів, підтримка відносин з фізичними і юридичними особами на етичних та антикорупційних принципах та забезпечення реалізації державних соціальних програм [21, с. 199].

Держава відповідальна за становлення соціально орієнтованої економіки. Модель соціально-ринкового господарства розробляв В.Ойкен. Він та інші вчені вбачав соціальну справедливість у ринковому розподілі доходів при досконалій конкуренції і підкреслював, що в окремих випадках є необхідними державні благочинні інститути, тобто соціальна відповідальність з боку держави.

Наразі держава формує неефективні соціальні інститути. Наслідком цього є те, що суб'єкти економічних відносин не завжди чітко виконують свої зобов'язання, а тим паче соціального характеру. В свою чергу інші суб'єкти вимушені частково урегулювати питання, якими повинна займатись держава, за допомогою соціальних інвестицій. Тобто можна спостерігати перекидання державою частини СВ на бізнес-структури. В такій ситуації важливу роль відіграє законодавча база, головним завданням якої є не просто чітке регулювання соціальної сфери, а й більш сприятливе ставлення до спонсорської діяльності і її стимулювання через систему пільг.

Залежно від моделі соціального захисту, які діють в ЄС [26, с. 75–76], передбачається різний рівень соціальної відповідальності: від найвищого за скандинавської моделі до найнижчої – за англосакської. Зокрема, на прикладі Швеції ми бачимо, що соціальній відповідальності держави відведена найголовніша роль. Турбота і відповідальність перед громадянами у даній країні стає мало не національним культом. Тоді як у Великобританії соціальні видатки є достатньо низькими (та здійснюються у разі критичної необхідності). Ця модель є оптимальною при економічній стабільності, але у разі кризи соціальна відповідальність зменшується пропорційно до скорочення видатків на соціальні програми.

Можна зазначити, що СВ визначається як взаємозв'язок між особою (суспільством) та державою, тобто реалізація СВ супроводжується взаємними правами та обов'язками з виконання приписів соціальних норм та покладенням різноманітних засобів впливу у разі її порушення. Взаємна відповідальність передбачає обмеження влади держави та окреслення меж діяльності людини.

Своєчасність соціальної відповідальності є запорукою її ефективності, досягнення як стратегічних, так і тактичних цілей суспільного розвитку. Несвоєчасна соціальна відповідальність, а тим більше її відсутність, істотно послаблює ресурс нормативності суспільних відносин, розбалансовує ustalені механізми соціального контролю, може провадити до анархічності, непрогнозованості, несталості, охлократії, аномії суспільства як цілісної системи [11].

СВ бізнесу (підприємства) полягає в тому, щоб створити і провадити такий бізнес, який би приносив суспільну корисність. У концепції сталого розвитку йдеться не лише про те, що підприємства повинні демонструвати СВ шляхом провадження дороговартісних соціальних заходів, фінансування проектів та інше. Якщо розглянути підприємство у ролі споживача (як, наприклад, окрему людину), то його відповідальність буде полягати у відповідальному споживанні ресурсів планети. Велику роль у стратегії сталого розвитку (соціальної відповідальності) підприємства відіграє саме оптимізація та раціоналізація, а не мінімізація ресурсів та обсягів діяльності.

СВ повинна стати філософією підприємницької діяльності, а не поняттям, яке використовується разово з метою створення певного позитивного ефекту в короткостроковій перспективі для власного збагачення. Тобто бізнес повинен використовувати лише такі способи отримання прибутку, які не завдають шкоди людям, природі, суспільству.

Висновки та перспективи для подальших досліджень. СВ набуває крайньої важливості в умовах розвитку соціально орієнтованої економіки, яка перебуває на етапі становлення. Такий тип економіки є наразі найрозвинутішою формою ринкової економіки і передбачає свободу діяльності в поєднанні з СВ. Наслідки швидких змін в економічній організації характеризуються відсутністю нагальних дискусій щодо моралі, суспільних цінностей, кооперації та загальної персональної відповідальності [27, с. 7].

Розвиток суспільства ставить нові вимоги перед бухгалтерським обліком, адже така інформаційна система також повинна враховувати вплив соціального фактору на діяльність. Тому виникає потреба у відповідній інформації про такий вплив, яка б повністю відображала наслідки діяльності підприємства для суспільства. СВ обліковця, який відповідальний за створення об'єктивної інформації про діяльність підприємства, передбачає наявність соціальних цінностей у цієї людини. Бухгалтерський облік є тією сферою, де результати здебільшого залежать від людського чинника. Саме рівень СВ буде впливати на створення і вдосконалення соціальної політики на рівні підприємства через достовірність відображення соціальних аспектів діяльності. В бухгалтерському обліку повинні знайти своє відображення заходи підприємства, які спрямовані на соціальний розвиток. За допомогою цих даних ми матимемо можливість порівнювати та аналізувати діяльність кожного підприємства через призму соціальної відповідальності, в свою чергу підприємство також буде прагнути до того, щоб не лише отримати прибуток, а й досягнути соціальної мети.

Бухгалтерський облік передбачає точну оцінку результатів діяльності будь-якого суб'єкта економічних відносин, але з соціальної точки зору, вимірювання і оцінка результатів діяльності є дещо складнішим процесом, адже соціальний ефект від діяльності не завжди вимірюється кількісно, зокрема у грошових одиницях. Тому необхідне впровадження в систему бухгалтерського обліку додаткових статей або спеціального переліку показників для найбільш повного відображення і звітування щодо рівня соціальної відповідальності.

Облік соціальної відповідальності на рівні держави потрібен здебільшого з метою контролю діяльності підприємств, тобто спостереження за тим, щоб функціонування будь-якого підприємства здійснювалося в межах соціально екологічних норм. Також при вивченні та аналізі даних щодо участі підприємства у соціальному розвитку суспільства, а відображенням і підтвердженням цього буде інформація, сформована саме в системі бухгалтерського обліку. СВ держави проявлятиметься у лояльному оподаткуванні, у випадку якого можна говорити про розподіл обов'язків щодо соціального забезпечення суспільства між державою та підприємствами.

Тому необхідно вивчати всі аспекти соціальної відповідальності для можливості поєднання економічного прогресу та сталого соціального розвитку.

СВ, а саме її рівень, характеризує соціальну спрямованість державної політики, соціальні стандарти суспільства та соціально-моральну зрілість людини. СВ повинна стати філософією діяльності кожного, а не поняттям, яке використовується разово з метою створення певного позитивного ефекту в короткостроковій перспективі для власного збагачення. Вкрай важливо, щоб СВ почала носити добровільний характер, адже зараз, у більшості випадків, можна спостерігати, що закони і економічні вигоди є основними стимулами до здійснення внесків у розвиток суспільства.

Список використаної літератури:

1. *Хачатуров Р.Л.* Юридическая ответственность / *Р.Л. Хачатуров, Р.Г. Ягутян.* – Тольятти : Международная академия бизнеса и банковского дела, 1995. — 200 с.
2. *Маліновська В.М.* Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності / *В.М. Маліновська* // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – № 2. – С. 58–65 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vru.gov.ua /Docs/a150710.pdf>.
3. *Чепульченко Т.О.* Соціальна відповідальність: поняття та сутність / *Т.О. Чепульченко* // Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. Праць // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – Київ : ІВЦ «Політехніка», 2010. – № 1 (5). – 142 с.

4. Бернштейн Д.И. Правовая ответственность как вид социальной ответственности и пути ее обеспечения / Д.И. Бернштейн. – Ташкент : Издательство «ФАН». – 1989. – 145 с.
5. Вікіпедія «Відповідальність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Відповідальність>.
6. Бех І.Д. Від волі до особистості / І.Д. Бех. – К., 1995. – 220 с.
7. Материалисты Древней Греции. Собрание текстов Гераклита, Демокрита и Эпикура ; под ред. М.А. Дынника. – М. : Госполитиздат, 1955. – 239 с.
8. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології / М.П. Лукашевич. – К., 1998. – 110 с.
9. Белова О.М. Социальная ответственность как один из аспектов формирования личности / О.М. Белова // Вестник Оренбург. ун-та. – 2005. – № 7. – С. 40–41.
10. Тернопільська В.І. Ідея відповідальності особистості в гуманітарних науках / В.І. Тернопільська. – 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/7347/97/>.
11. Гришук В.К. Соціальна відповідальність / В.К. Гришук. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 152 с.
12. Плахотный А.Ф. Проблемы социальной ответственности / А.Ф. Плахотный. – К. : Вища школа, 1981. – 191 с.
13. Сперанский В.И. Социальная ответственность личности: сущность и особенности формирования / В.И. Сперанский. – М. : Изд. МГУ, 1987–С. 38–87.
14. Кондаков С.В. О взаимосвязи правовой и нравственной ответственности / С.В. Кондаков // Вопросы ответственности и наказания в свете решений XXVI съезда КПСС. – Рязань : РВШ МВД СССР, 1982. – С. 37.
15. Педагогична соціологія / В.С. Болгаріна та інші. – Тернопіль, 1998. – 144 с.
16. Огренич Н.М. Педагогічні умови формування соціальної відповідальності учнів : автореф. дис. ... к.п.н. / Н.М. Огренич. – Миколаїв, 1997. – 19 с.
17. Савченко І.Г. Соціальна відповідальність органів державної влади в умовах розбудови соціальної держави : автореф. дис. ... к.н. з держ. управ. – Харків, 2007.
18. Зайчук О.В. Теорія держави і права. Академічний курс / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 685 с.
19. Проект закону України Концепція соціальної держави : станом на 02 квітня 2008 р. / автор законодавчої ініц. В.Хара, О.Стоян, Я.Сухий. – № 2312.
20. Оболенський О.Ю. Державна служба / О.Ю. Оболенський. – К. : КНЕУ, 2006. – 472 с.
21. Деметов В.О. Особливості забезпечення соціальної відповідальності державної служби в контексті демократичних перетворень / В.О. Деметов // Публічне управління: теорія та практика. – 2013. – № 1 (13). – С. 196–201 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/4/07.pdf>.
22. Бабичев А.В. К единой геометрической теории управления / А.В. Бабичев, А.Г. Бутковский, Похьялайен Сено. – Москва : Наука, 2001. – С. 60–61.
23. Ойкен В. Основные принципы экономической политики / В.Ойкен. – М., 1995.
24. Филиппова І.Г. Деонтологія соціальної відповідальності і механізм соціального контролю / І.Г. Филиппова, В.Г. Сумцов // MPRA. – 2012. – № 47500. – С. 524–533 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mpra.ub.uni-muenchen.de/47500/1/MPRA_paper_47500.pdf.
25. Ярова Л.В. Можливості розвитку соціальної держави в сучасному українському суспільстві / Л.В. Ярова // Теорія і методологія політичної науки. Вісник СевНТУ : зб. наук. пр. – Вип. 136/2012. Серія : Політологія. – Севастополь, 2012. – С. 89–92.
26. Жиглей І.В. Моделі соціальних держав та соціальний захист: екскурс в минуле та майбутнє / І.В. Жиглей // Вісник ЖДТУ. – 2008. – Вип. 4 (46). – С. 71–79.
27. Rossi, Alice S. Caring and Doing for Others: Social Responsibility in the Domains of Family, Work, and Community / Alice S. Rossi. – Chicago IL: University of Chicago Press Ltd, 2001. – P. 559.
28. Рачков П.А. Правда-справедливость / П.А. Рачков // Вестник Московского Университета. Серия : 7 Философия. – 2006. – № 1 – С. 83–96.
29. Жиглей І.В. Бухгалтерський облік соціально відповідальної діяльності суб'єктів господарювання: необхідність та орієнтири розвитку : монографія / І.В. Жиглей. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 496 с.
30. Дитица С. Будущее корпоративной отчетности. Как вернуть доверие общества / С.Дитица, Р.Экклз. – М. : Альпина Паблишер, 2003. – 212 с.
31. Понпер К.Р. Открытое общество и его враги. Т.1: Чары Платона; Т. 2: Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы / пер. с англ. / К.Р. Понпер. – К. : Ника-Центр, 2005. – 800 с., с. 239.

References:

1. Khachaturov, R.L. and Yahutian, R.H. (1995), *Yurydycheskaia otvetstvennost*, Mezhdunarodnaia akademiia byznesa u bankovskoho dela, Toliatty, 200 p.
2. Malinovska, V.M. (2010), «Yurydychna vidpovidalnist yak riznovyd sotsialnoi vidpovidalnosti», *Visnyk Vyshchoi rady yustytzii*, No. 2, Pp. 58–65, available at: <http://www.vru.gov.ua/Docs/a150710.pdf>
3. Shepulchenko, T.O. (2010), «Sotsialna vidpovidalnist: poniattia ta sutnist», *Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo: Zb. nauk. prats. Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut»*, IVTs «Politekhnik», Kyiv, No. 1 (5), 142 p.

4. Bernshtein, D.Y. (1989), *Pravovaia otvetstvennost kak vyd sotsyalnoi otvetstvennosti y puty ee obespecheniia*, Yzdatelstvo «FAN», Tashkent, 145 p.
5. Wikipedia «Vidpovidalnist», available at: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Vidpovidalnist>
6. Bekh, I.D. (1995), *Vid voli do osobystosti*, K., 220 p.
7. Dynnyka, M.A. (ed.) (1955), *Materyalysty Drevnei Hretsyy. Sobranie tekstov Heraklyta, Demokryta y Epykura*, Hospolytyzdat, M., 239 p.
8. Lukashevych, M.P. (1998), *Sotsializatsiia. Vykhovni mekhanizmy i tekhnologii*, K., 110 p.
9. Belova, O.M. (2005), «Sotsyalnaia otvetstvennost kak odyn yz aspektov formirovaniia lychnosti», *Vestnyk Orenburh. un-ta*, No. 7, Pp. 40–41.
10. Ternopil'ska, V.I. (2001), «Ideia vidpovidalnosti osobystosti v humanitarnykh naukakh», available at: <http://studentam.net.ua/content/view/7347/97/>
11. Hryshchuk, V.K. (2012), *Sotsialna vidpovidalnist*, Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, Lviv, 152 p.
12. Plakhotnyi, A.F. (1981), *Problemy sotsyalnoi otvetstvennosti*, Vyscha shkola, K., 191 p.
13. Speranskiy, V.I. (1987), «Sotsyalnaia otvetstvennost lychnosti: sushchnost y osobennosti formirovaniia», Yzd. MHU, M., Pp. 38–87.
14. Kondakov, S.V. (1982), «O vzaymosviazy pravovoi y nrvstvennoi otvetstvennosti», *Voprosy otvetstvennosti y nakazaniya v svete resheniy XXVI s'ezda KPSS, RVSh MVD SSSR, Riazan*, P. 37.
15. Bolharina, V.S. and others (1988), *Pedahohychna sotsiolohiia*, Ternopil, 144 p.
16. Ohrenych, N.M. (1997), *Pedahohichni umovy formuvannia sotsyalnoi vidpovidalnosti uchniv*, abstract of dis. k.p.n., Mykolaiv, 19 p.
17. Savchenko, I.H. (2007), *Sotsialna vidpovidalnist orhaniv derzhavnoi vlady v umovakh rozbudovy sotsyalnoi derzhavy*, abstract of dis. k.n. z derzh. Uprav. Kharkiv.
18. Zaichuk, O.V. and Onishchenko, N.M. (2006), *Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs*, Yurinkom Inter, K., 685 p.
19. Khara, V., Stoian, O. and Sukhyi, Ya. (2008), «Proekt zakonu Ukrainy Kontsepsiia sotsyalnoi derzhavy», stanom na 02 kvitnja, No. 2312.
20. Obolenskyi, O.Iu. (2006), *Derzhavna sluzhba*, KNEU, K., 472 p.
21. Dementov, V.O. (2013), «Osoblyvosti zabezpechennia sotsyalnoi vidpovidalnosti derzhavnoi sluzhby v konteksti demokratychnykh peretvoren», *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, No. 1 (13), Pp. 196–201, available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/4/07.pdf>
22. Babychev, A.V., Butkovskiy, A.H. and Pokhelaiien, Seno (2001), «K edynoi heometrycheskoi teoryy upravleniia», Nauka, Moskva, Pp. 60–61.
23. Oiken, V. (1995), *Osnovnye pryntsypy ekonomycheskoi polytyky*, M.
24. Fylyppova, I.H. and Sumtsov, V.H. (2012), «Deontolohiia sotsyalnoi vidpovidalnosti i mekhanizm sotsialnoho kontroliu», *MPRA*, No. 47500, Pp. 524–533, available at: http://mpa.ub.uni-muenchen.de/47500/1/MPRA_paper_47500.pdf
25. Yarova, L.V. (2012), «Mozhlyvosti rozvytku sotsyalnoi derzhavy v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi, Teoriia i metodolohiia politychnoi nauky», *Visnyk SevNTU*, zb. nauk. pr., Iss. 136/2012, Seriia Politolohiia, Sevastopol, Pp. 89–92.
26. Zhyhlei, I.V. (2008), «Modeli sotsialnykh derzhav ta sotsialnyi zakhyst: ekskurs v mynule ta maibutnie», *Visnyk ZhDTU*, No. 4 (46), Pp. 71–79.
27. Rossi, Alice S. (2001), *Caring and Doing for Others*, Social Responsibility in the Domains of Family, Work, and Community, Chicago IL, University of Chicago Press Ltd, P. 559.
28. Rachkov, P.A. (2006), «Pravda-spravedlyvost», *Vestnyk Moskovskoho Unyversyteta*, Seryia 7 Fylosofiia, No. 1, Pp. 83–96.
29. Zhyhlei, I.V. (2010), *Bukhhalterskyi oblik sotsialno vidpovidalnoi diialnosti subiektiv hospodariuvannia: neobkhidnist ta oriientyry rozvytku*, monohrafiia, ZhDTU, Zhytomyr, 496 p.
30. Dypyaza, S. and Эклз, R. (2003), *Budushchee korporativnoi otchetnosti. Kak vernut doverye obshchestva*, Alpyna Pablysher, M., 212 p.
31. Popper, K.R. (2005), *Otkrytoe obshchestvo y ego vrahyy*. T.1: Chary Platona; T. 2: Vremia lzheprorokov, Hehel, Marks y druhye orakuly, Translate by English, Nyka-Tsentr, K., 800 p., P. 239.

Жиглей Ірина Вікторівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- бухгалтерський облік соціально відповідальної діяльності суб'єктів господарювання;
- розвиток теорії і методології бухгалтерського обліку в умовах гібридної війни;
- облік зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2018.